

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ☼

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ

- Η διαρκής επανεμφάνιση του προστατευτισμού με διάφορους μανδύες, και μάλιστα η διαχρονικά μακροβιότερη παρουσία του στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις έναντι του ελεύθερου εμπορίου, αποδεικνύει πως τα κράτη αντιμετωπίζουν τη συμμετοχή τους στο διεθνές εμπόριο με κριτήριο τα σχετικά κέρδη που δύνανται να αποκομίσουν από αυτό και όχι τα απόλυτα. Το γεγονός αυτό εξηγείται από την απουσία μιας υπέρτατης εξουσιαστικής κανονιστικής αρχής στον διεθνή χώρο και τον κατακερματισμό του χώρου αυτού σε αυτόνομες συλλογικές οντότητες. Η αυτονομία των συλλογικών οντοτήτων, δηλαδή των κρατών, επιβάλλει μια εγωιστική συμπεριφορά προκειμένου να διασφαλίσουν τα συμφέροντα και την επιβίωσή τους. Απότοκος της συμπεριφοράς αυτής, στο οικονομικό επίπεδο, είναι, ο ποικιλόμορφος και ποικιλώνυμος παρεμβατισμός-προστατευτισμός. Η δε ποικιλότητά του, παρότι οφείλεται στην πραγμάτωσή του σε διαφορετικές χρονικές περιόδους με τη μοναδικότητα των ιστορικών τους χαρακτηριστικών, εντούτοις εξυπηρετεί πάντα την ίδια επιδίωξη· την εξασφάλιση της επιβίωσης της συλλογικής οντότητας μέσω της μεγιστοποίησης των σχετικών της κερδών από τη συνδιαλλαγή της με τους άλλους διεθνείς δρώντες. Έτσι, στο πλαίσιο αυτό, η οικονομική συνδιαλλαγή και συνεργασία μολονότι δεν απορρίπτεται, ωστόσο υπακούει στην ανωτέρω συλλογιστική επαύξησης της εθνικής (οικονομικής και πολιτικής) ισχύος.

☼ Το παρόν κείμενο προέρχεται από τη μεταπτυχιακή εργασία του Παναγιώτη Θεοδωρόπουλου με τίτλο «Η Πολιτική Οικονομία του Διεθνούς Εμπορίου» (συγκεκριμένα, από το κεφάλαιο 7 με τίτλο “Τα Συμπεράσματα της Πολιτικής Οικονομίας” και τον επίλογο της εργασίας), η οποία εκπονήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου και στην ειδίκευση Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, ολοκληρώθηκε τον Μάιο 2010 και αξιολογήθηκε κατά την παρουσίαση και εξέτασή της με τον βαθμό 9 (εννέα).

• Εξάλλου, ο κατακερματισμός του διεθνούς χώρου σε πολλές αυτόνομες οντότητες, έχει ως αποτέλεσμα τα δυνητικά οφέλη από το ελεύθερο εμπόριο, για τα οποία μίλησαν οι θεωρητικοί του φιλελεύθερου παραδείγματος, να ακυρώνονται ή τουλάχιστον να μειώνονται δραματικά. Και αυτό, διότι η εξειδίκευση και ο καταμερισμός των έργων μπορεί να επιτευχθεί εντός ενός ενιαίου πολιτικού πλαισίου, στο οποίο μια ανώτερη αρχή μπορεί να δράσει κατά τέτοιο τρόπο, ώστε βάσει των εξουσιαστικών και κανονιστικών αρμοδιοτήτων της, να επιφέρει την πολυπόθητη αρμονία των συμφερόντων για την οποία μίλησε η φιλελεύθερη παράδοση. Τέτοια όμως, υπέρτερη των κυρίαρχων διεθνών δρώντων, διεθνής αρχή, απουσιάζει. Οπότε, το συγκριτικό πλεονέκτημα που προκύπτει από το ελεύθερο διεθνές εμπόριο, όπως το περιέγραψε ο Ricardo, βρίσκει εφαρμογή στο εσωτερικό των κρατών και όχι στη μεταξύ τους ανταλλαγή. Επομένως, είναι αναμενόμενο πως ο βαθμός πολιτικής και οικονομικής ολοκλήρωσης μεταξύ κρατών, θα προσδιορίζει και τον βαθμό στον οποίο θα αυξάνεται το μεταξύ τους εμπόριο κατά τρόπο ώστε αυτό να είναι αμοιβαία επωφελές για τις συναλλασσόμενες χώρες. Υποστήριξη στο επιχείρημα αυτό, προσφέρει η ανάπτυξη του εμπορίου που παρατηρείται στο εσωτερικό περιφερειακών οικονομικών ενώσεων. Έτσι, «παρά την απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου, στο πλαίσιο των εν λόγω οργανώσεων πραγματοποιείται ο μεγαλύτερος όγκος των εξαγωγών των χωρών που συμμετέχουν σε αυτές.... Το ενδοκοινοτικό εμπόριο ως ποσοστό του συνολικού εξωτερικού εμπορίου (εξαγωγές) κυμαίνεται γύρω στο 56% περίπου στη Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών Βόρειας Αμερικής (NAFTA), γύρω στο 62% στην ΕΕ και γύρω στο 73% στη ζώνη Οικονομικής Συνεργασίας Ασίας-Ειρηνικού (APEC)»¹. Η κατάργηση των εμποδίων στο εμπόριο, όταν συντελείται στο πλαίσιο καθεστώτων με δυνατότητες ρύθμισης, όπως συμβαίνει στις περιφερειακές ενώσεις, βάσει οικειοθελούς εκ μέρους των κρατών διακυβερνητικής συμμετοχής, προάγει το εμπόριο μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών, αλλά από την άλλη το εκτρέπει μεταξύ της περιφερειακής ένωσης και των τρίτων κρατών. Δηλαδή, από τη μία πλευρά, έχουμε δημιουργία εμπορίου μεταξύ κρατών, στη βάση οικειοθελούς διακυβερνητικής συμμετοχής τους και ρύθμισης των οικονομικών τους συναλλαγών. Ενώ, παράλληλα, έχουμε εκτροπή εμπορίου μεταξύ της ένωσης των ανωτέρω κρατών και του υπόλοιπου κόσμου, δηλαδή μεταξύ δύο ομάδων κρατών από τη συνδιαλλαγή των οποίων απουσιάζει μία ρυθμιστική αρχή όπως αυτή της διακυβερνητικής

¹ Παναγιώτης Ρουμελιώτης, Προς έναν πολυπολικό κόσμο, σ. 208-218, Λιβάνης, 2009.

ρύθμισης, η οποία έχει επιτευχθεί με την πολιτική ή τουλάχιστον την οικονομική ολοκλήρωση στο πλαίσιο της περιφερειακής ένωσης. Για παράδειγμα, «το μερίδιο των χωρών Αφρικής, Καραϊβικής και Ειρηνικού (ACP) στην ευρωπαϊκή αγορά έπεσε από το 6,7% το 1976 σε 3% το 1998, με περισσότερο από το 60% των εξαγωγών Αφρικής, Καραϊβικής και Ειρηνικού (ACP) να συγκεντρώνεται σε μόνο 10 πρωτογενή προϊόντα»². Επομένως, δυνητικά, είναι λογικό να αναμένουμε οικονομικούς ανταγωνισμούς και εμπορικούς πολέμους μεταξύ οικονομικών ενώσεων, δηλαδή την επανεμφάνιση του προστατευτισμού αλλά πλέον στο διαπεριφερειακό επίπεδο. Ωστόσο, στον βαθμό που η οικονομική ένωση δεν αναβιβάζεται στο επίπεδο του οικονομικού φεντεραλισμού, προκειμένου να αναπτύξει βάσει ενιαίου κοινού προγράμματος αρμονικά όλες τις συμμετέχουσες χώρες, είναι επόμενο να παρατηρούνται τάσεις οικονομικού εθνικισμού εκ μέρους των συμμετεχόντων κρατών όταν αυτά διαπιστώνουν την αποκόμιση αρνητικών σχετικών κερδών από τη συμμετοχή τους στην ένωση. Έτσι, αναφορικά προς τη NAFTA ο Cohn επισημαίνει πως «ένα ζήτημα που προκάλεσε σημαντική ένταση είναι η αμφισβήτηση του Καναδά απέναντι στα αμερικανικά αντισταθμιστικά τέλη και τα τέλη αντι-ντάμπινγκ τα οποία στρέφονται ενάντια στις εξαγωγές канаδικής ξυλείας από κωνοφόρα. Ο Καναδάς έφερε αυτή την υπόθεση σε επίλυση διαφορών και στον ΠΟΕ και στη NAFTA, και πιστεύει πως οι ΗΠΑ δεν τηρούν τις αποφάσεις της NAFTA σ' αυτό το ζήτημα. Από την άποψη των ΗΠΑ, μεγάλο μέρος της канаδικής ξυλείας κωνοφόρων δέχεται άδικες επιδοτήσεις»³. Ο ίδιος συγγραφέας καταγράφει το παράδειγμα της Mercosur η οποία «επέδειξε αξιοσημείωτο δυναμισμό μεταξύ 1991 και 1995, μια περίοδο στην οποία οι εξαγωγές εντός Mercosur ως ποσοστό των συνολικών εξαγωγών ανέβηκαν από 8,9% σε 20,3% και οι εισαγωγές εντός Mercosur ως μερίδιο των συνολικών εισαγωγών ανέβηκαν από 14,1 σε 18,1%.... Ωστόσο, τα προβλήματα αποκαλύφθηκαν το 1995, όταν η Βραζιλία και η Αργεντινή εισήγαγαν νέους δασμούς και μη δασμολογικά τείχη, και οι εντός Mercosur εξαγωγές ως μερίδιο των συνολικών εξαγωγών έπεσαν από 25% το 1998 σε μόλις 11% το 2002»⁴. Βλέπουμε λοιπόν, πως ακόμη και στην περίπτωση των περιφερειακών οικονομικών ενώσεων, δεν αρκεί η ενοποίηση του χώρου προκειμένου να επιτευχθεί η διεύρυνση της αγοράς με τις συνακόλουθες οικονομίες

² Theodore Cohn, Διεθνής Πολιτική Οικονομία, σ. 402, Gutenberg, 2009.

³ Cohn, σ. 416.

⁴ Cohn, σ. 420.

κλίμακας και τον καταμερισμό, αλλά απαιτείται πολιτική ρύθμιση με άξονα την ισομερή ανάπτυξη των συμμετεχουσών χωρών. Η ανωτέρω ανάλυση αποδεικνύει πως όταν το στοιχείο της ισομερούς ανάπτυξης αντικαθίσταται από τα ανισοβαρή σχετικά κέρδη, τότε πολύ σύντομα θα ακολουθήσει ένας νέος γύρος προστατευτισμού. Μάλιστα, αυτός ο νεοπροστατευτισμός θα είναι εντονότερος μεταξύ των περιφερειακών ενώσεων λόγω της προαναφερθείσας εκτροπής εμπορίου, καθώς ο πολιτικός χώρος μεταξύ των περιφερειακών ενώσεων παρουσιάζει κενό διακυβερνητικής ρύθμισης, η οποία θα άμβλυνε τις οικονομικές ανισοροπίες μεταξύ των εθνικών οικονομιών λόγω της συμμετοχής τους στο παγκόσμιο εμπόριο.

- Η φυσική προικοδότηση των χωρών με συγκεκριμένους παραγωγικούς συντελεστές, δεν αποτελεί επαρκή συνθήκη για την εξειδίκευσή τους σε συγκεκριμένους παραγωγικούς τομείς και κλάδους. Αντιθέτως, η απόκτηση, διατήρηση και επαύξηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος, είναι μια δυναμική διαδικασία, η οποία υλοποιείται με συγκεκριμένες στρατηγικές πολιτικής παρέμβασης προς τον σκοπό αυτό. Οι στρατηγικές αυτές αποσκοπούν στη διαρκή βελτίωση των συναρτήσεων κόστους και παραγωγής των χωρών, ώστε να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων τους στο διεθνές εμπόριο. Η πραγματικότητα αυτή, απέχει έτη φωτός από την παραδοχή του φιλελεύθερου υποδείγματος περί κοινής συνάρτησης παραγωγής του ίδιου προϊόντος σε διαφορετικές χώρες. Μάλιστα, η πρόοδος στην τεχνολογία και τις μεθόδους παραγωγής, μεταβάλλει συνεχώς τις συναρτήσεις παραγωγής των διαφόρων χωρών, αλλάζει τα πρωτεία στη μεταξύ τους κούρσα του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, και μάλιστα, σε συνδυασμό με τη μείωση του μεταφορικού κόστους και την ταχύτητα στις σύγχρονες διεθνείς συναλλαγές, έχει ως συνέπεια, η σημασία της αρχικής προικοδότησης από τη φύση, να βαίνει μειούμενη (όχι όμως να εξαλείφεται).

- Η μεγάλη ανάπτυξη του εμπορίου μεταξύ των τριών πόλων της Τριάδας αλλά και του εμπορίου των αναπτυσσόμενων χωρών μεταξύ τους (εμπόριο Νότου - Νότου), καταδεικνύει πως οι χώρες είναι περισσότερο πρόθυμες και ανοίγουν τα σύνορά τους στο διεθνές εμπόριο με άλλες, οι οποίες βρίσκονται στο ίδιο ή παρόμοιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης. Ακόμη σημαντικότερο είναι το γεγονός πως η μεγάλη αύξηση του ενδοκλαδικού και ενδοεπιχειρησιακού εμπορίου, αποδεικνύει πως το εμπόριο θεωρείται αμοιβαία επωφελές, όταν πραγματοποιείται μεταξύ

δρώντων οι οποίοι εκκινούν από τις ίδιες ή τουλάχιστον παρόμοιες συναρτήσεις παραγωγής και κόστους, με παρεμφερή επίπεδα τεχνολογίας, μεθόδων παραγωγής, μάνατζμεντ. Δηλαδή, ανταγωνίζονται από την ίδια ή σχεδόν ίδια βάση εκκίνησης.

- Η δράση των πολυεθνικών επιχειρήσεων, με την πραγματοποίηση εκ μέρους τους άμεσων διεθνών επενδύσεων, έχει ως συνέπεια τη «μετανάστευση», σε μεσομακροπρόθεσμο επίπεδο, του συγκριτικού πλεονεκτήματος, από χώρα σε χώρα. Οι πολυεθνικές, αναζητώντας διεθνώς να επενδύσουν σε χώρες και περιοχές που πληρούν το κριτήριο ελαχιστοποίησης του κόστους και αντιστρόφως, της μεγιστοποίησης των κερδών τους, μετακινούν συγκριτικό πλεονέκτημα κάποιων κλάδων από τη μία χώρα στην άλλη και συνεπώς μπορούν να πυροδοτήσουν νέους γύρους προστατευτισμού από τη χώρα που χάνει το πλεονέκτημα αφενός, και υποστήριξης για εμπορική φιλελευθεροποίηση από τη χώρα που αναδεικνύεται σε νέο κάτοχο του συγκριτικού πλεονεκτήματος

- Με δεδομένο τον πολιτικό κατακερματισμό του διεθνούς χώρου σε αυτόνομες συλλογικές οντότητες, οι οποίες αενάως θα επιδιώκουν την εξασφάλιση των συμφερόντων τους, προσφεύγοντας σε φανερές ή συγκαλυμμένες παρεμβατικές πολιτικές, θα πρέπει να θεωρείται δεδομένο πως θα υπάρχει πάντα κάποια απόκλιση από την απολύτως ορθολογική κατανομή των κεφαλαίων διεθνώς, και κατ' επέκταση, από την πλήρως ορθολογική αξιοποίηση των παγκόσμιων φυσικών πόρων.

- Όμως, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τα, τουλάχιστον δυνητικά, οφέλη από το ελεύθερο διεθνές εμπόριο, τα οποία αφορούν στην οικονομικότερη παραγωγή των προϊόντων, στη διεύρυνση της γκάμας προϊόντων που μπορούν να έχουν στη διάθεσή τους οι καταναλωτές και συνακόλουθα, στην αύξηση της ευημερίας. Όμως, θα πρέπει το άνοιγμα των χωρών στο διεθνές εμπόριο να γίνεται με τρόπο ώστε να αποφεύγονται, ή τουλάχιστον, να περιορίζονται στο ελάχιστο οι αρνητικές επιπτώσεις που συνήθως αυτό συνεπάγεται. Όπως έχει παρατηρήσει εύστοχα ο Stiglitz: «Μολονότι ο εκτεταμένος προστατευτισμός συχνά δεν λειτούργησε για τις χώρες που τον δοκίμασαν, το ίδιο συνέβη και με την ταχεία απελευθέρωση του εμπορίου. Ο εξαναγκασμός μιας αναπτυσσόμενης χώρας να ανοίξει την αγορά της σε εισαγόμενα προϊόντα κάποιων βιομηχανιών της, βιομηχανιών που ήταν επικίνδυνα ευπαθείς στον ανταγωνισμό με πολύ ισχυρότερες αντίστοιχες βιομηχανίες άλλων χωρών, μπορεί να

έχει καταστροφικές συνέπειες – κοινωνικά και οικονομικά»⁵. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως οι χώρες θα πρέπει να περιχαρακωθούν με δασμολογικά και άλλα εμπόδια, μειώνοντας τη διεθνή ανταλλαγή και κατά συνέπεια την παγκόσμια ευημερία. Άλλωστε, ο απομονωτισμός δεν ωφέλησε ποτέ έναν λαό, αλλά ιδιαίτερα στη σύγχρονη εποχή, είναι, αν όχι ανέφικτος, τουλάχιστον πολύ δύσκολα εφαρμόσιμος, αφού όπως πολύ εύστοχα επισημαίνει ο Landes: «Καμία χώρα δεν είναι τόσο προηγμένη ώστε να αποτρέπει πλήρως τη διείσδυση, κανένα τείχος δεν είναι πολύ ψηλό»⁶. Εκείνο που θα πρέπει να επιδιώξουμε είναι η εφαρμογή πρώτα απ' όλα, ενός πλαισίου ισόρροπης διεθνούς ανάπτυξης. Όμως, προϋπόθεση για τη γνησιότητα (δηλαδή χωρίς καιροσκοπικές μεθοδεύσεις από τις μεγάλες δυνάμεις) ενός τέτοιου πλαισίου είναι η οικειοθελής και δημοκρατική συμμετοχή των κρατών στους διακυβερνητικούς θεσμούς. Δυστυχώς, στον τομέα αυτό, απομένει να διανυθεί ακόμη πολύς δρόμος. Και πάλι, οι επισημάνσεις του Stiglitz είναι αξιοπρόσεκτες και προσγειώνουν τους αιθεροβάμονες στο έδαφος της πραγματικότητας: «Οι οργανισμοί* δεν κυβερνιούνται απλώς από τις πλουσιότερες βιομηχανικές χώρες, αλλά και από εμπορικά και χρηματοπιστωτικά συμφέροντα σε αυτές τις χώρες και οι πολιτικές των οργανισμών αυτών φυσικό είναι να τα αντανakλούν... Προβλήματα επίσης προκύπτουν από το ποιος μιλά** εξ ονόματος της κάθε χώρας. Στο ΔΝΤ, είναι οι υπουργοί Οικονομικών και οι διοικητές των κεντρικών τραπεζών. Στον ΠΟΕ, είναι οι υπουργοί Εμπορίου. Ο καθένας από αυτούς τους υπουργούς συνδέεται στενά με συγκεκριμένες ομάδες που τους υποστηρίζουν μέσα** στις χώρες τους. Τα υπουργεία Εμπορίου αντανakλούν τα ενδιαφέροντα της επιχειρηματικής κοινότητας – τόσο τους εξαγωγείς, που θέλουν να βλέπουν νέες αγορές να ανοίγουν για τα προϊόντα τους, όσο και τους παραγωγούς αγαθών που ανταγωνίζονται με καινούργια εισαγόμενα προϊόντα»⁷. Οι ανωτέρω διαπιστώσεις δεν αφήνουν πολλά περιθώρια αισιοδοξίας, αλλά απεναντίας επιβεβαιώνουν τα συμπεράσματά μας για αέναους κύκλους προστατευτισμού – φιλελευθεροποίησης, ως απότοκων των διεθνών δρώντων που χάνουν, αποκτούν ή μάχονται για τη διατήρηση και ενίσχυση του συγκριτικού τους πλεονεκτήματος σε συγκεκριμένους κλάδους.

⁵ Joseph Stiglitz, Η μεγάλη αυταπάτη, σ. 66, Λιβάνης, 2003.

⁶ David Landes, Ο πλούτος και η φτώχεια των εθνών: Γιατί μερικά έθνη είναι τόσο πλούσια και μερικά τόσο φτωχά, σ. 579, Λιβάνης, 2005.

* Αναφέρεται στους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς.

** Οι υπογραμμίσεις είναι του Stiglitz.

⁷ Stiglitz, σ. 69-70.

- Ωστόσο, αξίζει να επιμείνουμε στην προσπάθεια εξεύρεσης ενός διεθνούς ρυθμιστικού πλαισίου στη βάση της διακυβερνητικής ρύθμισης. Γνωρίζουμε φυσικά πως μία χώρα ενδέχεται να παρουσιάζει άλλοτε πλεόνασμα και άλλοτε έλλειμμα στο εμπορικό της ισοζύγιο. Η εναλλαγή πλεονασμάτων με ελλείμματα δεν αποτελεί πρόβλημα όταν συμβαίνει σε βραχυχρόνιο ορίζοντα. Όμως, μια οικονομία υφίσταται αρνητικές επιπτώσεις όταν εμφανίζει επί μακρές περιόδους διαρκή εμπορικά ελλείμματα. Όπως σωστά επισημαίνει ο Stiglitz: «Δεν μπορεί κανείς να καταφέρεται εναντίον των χωρών που παρουσιάζουν έλλειμμα – οι χώρες που παρουσιάζουν πλεόνασμα φταίνε εξίσου... Ωστόσο, τα μεγάλα εμπορικά ελλείμματα μπορούν να αποτελέσουν πρόβλημα. Μπορούν να αποτελέσουν πρόβλημα επειδή συνεπάγονται ότι μια χώρα θα πρέπει να δανείζεται χρόνο με το χρόνο. Και εάν εκείνοι που παρέχουν τα κεφάλαια αλλάξουν γνώμη και σταματήσουν να δίνουν δάνεια, η χώρα μπορεί να βρεθεί σε εξαιρετικά δύσκολη θέση – σε κρίση»⁸. Αυτόν τον κίνδυνο ήθελε να αποσοβήσει ο Keynes^{***}. Ταυτόχρονα όμως, οι προηγούμενες παρατηρήσεις μας σχετικά με τον κίνδυνο που ελλοχεύει για μία χώρα από τα μακροχρόνια εμπορικά της ελλείμματα, υπενθυμίζουν πως ενώ η θεωρία δέχεται (και λογιστικά είναι σωστό), πως διεθνώς το άθροισμα όλων των ελλειμμάτων στον κόσμο ισούται με το άθροισμα όλων των πλεονασμάτων, στην πράξη η ανησυχία των χωρών για τα μακροχρόνια ελλείμματα, αντικατοπτρίζεται διαχρονικά στις ποικίλες μορφές προστατευτισμού προκειμένου να επιτύχουν εμπορικά πλεονάσματα.

- Τέλος, η απουσία αφενός μιας διεθνούς ρυθμιστικής αρχής και αφετέρου η ύπαρξη πολλών κυρίαρχων δρώντων στο διεθνές σύστημα, σημαίνει πως η μέση λύση, δηλαδή η οικειοθελής, δημοκρατική διακυβερνητική ρύθμιση, είναι η μόνη εφικτή και βιώσιμη σε βάθος χρόνου. Στη βάση της συλλογιστικής αυτής, γίνεται αποδεκτή η εμφάνιση κύκλων προστατευτισμού – φιλελευθεροποίησης. Εάν οι κυρίαρχες συλλογικές οντότητες εκτιμούν πως η διεθνής διακυβερνητική ρύθμιση ευνοεί τα σχετικά τους κέρδη από τη συμμετοχή τους στην διεθνή οικονομική ανταλλαγή, θα επιδιώκουν την περαιτέρω φιλελευθεροποίηση του εμπορίου. Αν όμως θεωρούν πως οι διεθνείς ρυθμίσεις επιφέρουν διαφορεική (δηλαδή με διαφορετικούς ρυθμούς) ανάπτυξη μεταξύ των κρατών και επομένως μείωση των σχετικών οφελών

⁸ Stiglitz, σ. 383.

^{***} Με την πρότασή του για την ίδρυση (με πρωτοποριακό τρόπο λειτουργίας) της Διεθνούς Ένωσης Συμψηφισμών και του Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου (γίνεται ειδική αναφορά σε αντίστοιχο κεφάλαιο της μεταπτυχιακής εργασίας).

τους, τότε είναι λογικό να περιμένουμε πως τις περιόδους φιλελευθεροποίησης θα διαδέχονται κύματα προστατευτισμού. Η μέχρι τώρα ιστορική εξέλιξη έχει δείξει πως τα κράτη, στις περισσότερες περιπτώσεις και για τις μεγαλύτερες περιόδους του ιστορικού διανύσματος, δεν είναι επαρκώς ικανοποιημένα από τις διεθνείς οικονομικές ρυθμίσεις και τα συνεπαγόμενα από αυτές σχετικά τους οφέλη. Το γεγονός αυτό, συνηγορεί στην εκτίμηση, όπως ήδη ειπώθηκε, για την εμφάνιση διαρκών κύκλων προστατευτισμού και φιλελευθεροποίησης. Το επιχείρημα αυτό, συνεπικουρείται εξάλλου, από τη δυναμική φύση του συγκριτικού πλεονεκτήματος, το οποίο όπως δείξαμε, αποκτάται με συγκεκριμένες στρατηγικές και ταυτόχρονα έχει την ικανότητα να μετακινείται στον διεθνή οικονομικό χώρο.

Πολλά από τα συμπεράσματα στα οποία έχει καταλήξει η ανάλυση που καταγράφεται στις προηγούμενες σελίδες, θα μπορούσαν να θεωρηθούν πως διακρίνονται από μία ντετερμινιστική προσέγγιση του κόσμου της διεθνούς οικονομίας και, ενδεχομένως, συνολικά των διεθνών σχέσεων. Ο συγγραφέας του ανά χειρας πονήματος, είναι εξ ιδίας αντίληψης ενήμερος γι' αυτή την παρατήρηση, αφού η αξιολογική επιστημονική ουδετερότητα επιβάλλει πρώτα απ' όλα την αυτοκριτική αλλά και τον έλεγχο της επιχειρηματολογίας και των συμπερασμάτων από τον ίδιο τον γράφοντα. Ωστόσο, συγκεκριμένος λόγος επιβάλλει την παραμονή στις θέσεις που υποστηρίζονται στην ανά χειρας εργασία. Ο λόγος αυτός δεν είναι άλλος από την παραδοχή πως κάθε οικονομικό σύστημα χαρακτηρίζεται από τον δικό του ντετερμινισμό.

Έτσι, τα βασικά ντετερμινιστικά στοιχεία του καπιταλιστικού συστήματος, είναι η τάση του για διαρκή επέκταση και η άνιση ανάπτυξη που επιφέρει τόσο μεταξύ χωρών, όσο και περιοχών. Στο πλαίσιο της συλλογιστικής αυτής, εξηγείται η κινητικότητα του συγκριτικού πλεονεκτήματος, η οποία ακολουθεί την κινητικότητα του κεφαλαίου στον διεθνή χώρο. Από την άλλη πλευρά, το ίδιο το διεθνές σύστημα έχει τον δικό του ντετερμινισμό, ο οποίος οφείλεται στον πολιτικό του κατακερματισμό και στην απουσία μιας υπέρτατης των κρατών παγκόσμιας αρχής. Συνεπώς, οι κυρίαρχοι διεθνείς δρώντες-τα κράτη, αενάως θα επιζητούν πρωτίστως την εξασφάλιση των συμφερόντων τους.

Βεβαίως, ο ντετερμινισμός αυτός δεν είναι απόλυτος, αφού όπως καταδείχθηκε στη συζήτηση που προηγήθηκε, συγκεκριμένες δράσεις, αποφάσεις, πολιτικές και στρατηγικές, μεταβάλλουν διαρκώς τα δεδομένα της διεθνούς οικονομίας. Ωστόσο, μπορεί κανείς να υποστηρίξει –και δικαίως- πως και αυτές οι δράσεις υπακούν και περιορίζονται από τον ντετερμινισμό του συγκεκριμένου συστήματος. Αν θέλουμε όμως να ατενίζουμε τον κόσμο χωρίς παραμορφωτικούς καθρέφτες, οφείλουμε να παραδεχτούμε την ορθότητα της ανωτέρω επισήμανσης. Φυσικά, στο επίπεδο της μακρο-ιστορίας, η ανθρώπινη δράση έχει αποδείξει πως είναι ικανή να ξεπερνά ακόμη και τους ντετερμινισμούς των οικονομικοπολιτικών συστημάτων, όπως για παράδειγμα συνέβη με το πέρασμα από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Τότε όμως η ανθρωπότητα περνάει από τον ντετερμινισμό του ενός συστήματος στον ντετερμινισμό ενός άλλου. Αυτή βεβαίως η διαπίστωση δεν πρέπει να μας απογοητεύει, καθώς στο μακρο-επίπεδο δεν είναι σωστό να μιλάμε για ντετερμινισμό αλλά για διαλεκτική, η οποία οφείλεται στην ανθρώπινη δράση, χαρακτηριστικό της οποίας είναι η ικανότητα οικοδόμησης νέων οικονομικοπολιτικών συστημάτων.

Πιστεύουμε ότι οι ανωτέρω παρατηρήσεις, διαλύουν τις οποιεσδήποτε παρανοήσεις που θα μπορούσαν να προκληθούν στους καλόπιστους κριτικούς αυτής της εργασίας και φωτίζουν την ανάγνωσή της, ώστε αυτή να χρησιμεύσει στην πιστότερη απεικόνιση της οικονομικής πραγματικότητας.